

GÜNDELİK DİLİN MANTIKSIZLIĞI

Mantık, yirminci yüzyıldaki gelişimi bakımından ele alındığında, matematik, bilgisayar bilimi, dilbilim ve felsefe gibi alanlarla sıkı kavramsal bağlantılar kuran bir disiplin haline gelmiştir. Tüm bu alanların gündelik dilde izi sürülen anlamalar, anlaşmalar, anlatmalar vb. edimler için birşeyler söyleyebileceğini ya da yapabileceğini varsayabiliriz. Ancak bu varsayım gündelik dilin mantığıyla ya da mantıksızlıklarıyla doğrudan başedebilecek bir anlama yetisi kazanmanın kolay bir yolu olduğu anlamına gelmez. Modern mantık matematikseldir ve gündelik dilde bir kolaylık sağlamaz; aksine işleri olduğundan da karmaşık hale getirir.

Matematik dilinden gelen kavramlar gündelik dile taşındıkları anda dil oyunu değişir ve çoğunlukla da abesle iştiğal başlar. Her ne kadar söz konusu abesle iştiğal ciddiyetle ele alınıp sonsal dayanaklarına değin çözümlenen söz edimleri biçimine sokulabilir olsalar da arada kaynayıp giderler. Varsın kaynayıp gitsinler, denilebilir; hiç sorun değildir belki de ama gündelik dilin kendi içinde de benzer durumlar söz konusu olduğunda mantıksızlığın boyutları çözümlenemeyen karmaşıklıklara doğru sürükleyebilir. Gündelik dilde oynanan bir dil oyunundan yine gündelik dilde oynanan bir başka dil oyununa taşınan kavramlar, kullanılan dilin muhatabı olan gerçekliğin bilgisinde türlü karışıklıklara yol açabilir. Öyle durumlarla karşılaşılabilir ki konuşulan şey konusunda ortak bir kanı çoktan oluşmuştur, ancak söz konusu kanıyı doğrulayacak tek bir tanık birey dahi yoktur ortada; bulunup unutulmuştur, bulunamamıştır, hatta belki de aranmamıştır bile. Eğer öyleyse aranıp er geç bulunabilir diye de bakılabilir; ya da kelimenin tek anlamıyla yoktur, bulunamaz da denilebilir.

Herhangi bir şeyin bilindiği söylendiğinde aslında bilinenlerin toplamı ile tutarsız olan tüm olanaklı senaryoların gözardı edileceği dile getirilmiş olur. Söz konusu senaryoların gerçekten de gözardı edilip edilmeyeceği, bilindiği söylenenlerin bilinip bilinmediği, ya da birilerinin bu ve bunun gibi konularda bir dediğinin bir dediğini tutup tutmadığı ancak ve ancak dile getirilen bilme ediminin herhangi bir gözlemsel bulguya indirgenemeyen değerlendirici bir ögesinin varlığı

sayesinde ortaya konabilir. O halde, bilme edimini dile getirmek yoluyla gözardı edildiği söylenen senaryoların ve dünyaların varlığı, söz konusu bilginin edimsel önceliklerini değerlendiren bir ögenin varlığını da hesaba katarak, bilindiği söylenen şeylerin mantıksal sonuçları yoluyla araştırılan senaryoların ve dünyaların varlığıyla karşılaştırılabilir. Ona karşı bir model kurabilir ya da böyle bir modelin kurulamayacağına dair delillere ulaşılabilir. Tabii buradaki asıl mesele değerlendirici ögenin varlığı ya da gündelik dilde bilinenleri nasıl karıştırdığı değildir. Asıl mesele bilme ile eyleme arasında bir bağlantı olduğunu söylemekle ne yaptığımızdır. Kimileri konuşma ile eylem arasındaki nedensel bağlantının dışsal olduğunu, halbuki ihtiyacımız olanın içsel bir bağlantı olduğunu söyler. Söz konusu “içsel” bağlantı, bilmenin edimsel önceliklerini değerlendiren ögesinin de rol oynadığı bazı dil oyunları aracılığıyla bütünsel bir biçimde kavranarak nasıl eyleme geçilebileceğini gösterebilir mi? İşte bizim asıl meselemiz budur.

Gündelik dilin mantıksızlığı dediğimiz şey bilginin ve benzeri önermesel tutumların değerlendirici ögelerinin anlam ve doğruluk koşullarını daha karmaşık bir hale getirilmesi olarak özetlenebilir. Bu anlamda bir mantık yoksunluğu söz konusudur ancak yoksun olunan mantık, doğrulukları sonlu sayıdaki varsayımlardan türetilen bir mantık dizgesi kesinlikle değildir. Wittgenstein gibi söylersek: “bir dil oyununun betimleyicisi olan herşey mantığın parçasıdır”.

Kurunun yanında yaşın da yanıp yanmadığını sormaksızın, gündelik dildeki mantık arayışlarının sonuçlandırılmazlığı konusunda kaynatılıp durulur. Eğer gündelik dilde mantığa dayalı çözümlenmelerden gündelik anlamda eleştirel bir etkinlik rolü oynamaları bekleniyorsa ki genellikle de beklenir, bunu gündelik dilin mantıksızlıklarının uçsuz bucaksız kamusal alanında, bilme, inanma, kanısında olma, ödev bilme vbg. söz edimlerinin ve emir, dilek, istek vbg. eylem kiplerinin gündelik dilin mantığında gerek sözdizimsel, gerek anlambilimsel, gerekse de sözedimsel olarak, insan eylemleriyle nasıl kavramsal bağlantıları olduğunu bütünsel bir anlamda kavrayarak ele alınmaları gerektiğini söyleyebiliriz. Yoksa hiç kuşku yoktur ki gündelik dilin

mantıksızlıklarıyla baştirmek başta söylediğimiz gibi zor zanaattır. Gündelik dilin mantıksızlığında mantık aramak samanlıkta iğne aramaya benzer.

19. yüzyılın sonlarında matematiğin temellerine ilişkin bir kriz döneminin yaşandığından sözaçan tartışmalar da benzer bir biçimde ele alınabilir. Matematiksel dil ile gündelik dil arasında süregiden tartışmalar matematik felsefesi denilen alanın gelişmesine yol açmıştır. Kriz olduğu söylenen dönemi büyük ölçüde Hilbert'in aksiyomatik düşünceleri ve matematiksel modellerin nasıl çalışılacağını göstermek amacıyla dile getirilen matematiksel mantık sorularına verilen yanıtlar sonlandırmıştır. Bugün matematik dilinin mantıksızlığından söz etmek de tıpkı gündelik dilin mantıksızlığında olduğu gibi uçsuz bucaksız bir söz edimleri alanını dile getirmektir. Bu, içinde neyin nasıl değerlendirileceği kimi zaman belirsizleşen muazzam bir karmaşıklık yükünü beraberinde getiren zor bir zanaatın icraasının kısıtlı olanaklarından dem vurmaktan başka nedir? Gündelik eleştirel etkinliklere etkin bir rol oynama şansı tanınıp tanınmayacağı konusu çoğu zaman tam bir muammadır.

Fizikte bile matematiksel bilgi ile fiziksel gerçeklik arasındaki yönletim boşlukları bizi ölçme sorularıyla ve kuantum mekaniğinin temellerine ilişkin bir yorum çokluğuyla baş başa bıramaktadır. Belki de yeni bir mantık ve yeni bir matematik gereklidir. Einstein'ın Prusya Akademisi'ne sunduğu "Geometri Ve Deneyim" başlıklı dersindeki önerisi Hilbert'in aksiyomatik düşüncelerinden hareket etmenin yapabileceğimiz en iyi şey olduğuna işaret eder. Buna göre aksiyomatik yöntem ile çalışılan matematiksel modellerin gerçeklikle bire bir örtüşebilirlermiş gibi karşılaştırılabildiği varsayımı bilimsel etkinliklerin sonsal dayanaklarından biri haline gelmiştir. Belki bu anlamda Einstein'ın ve Hilbert'in önerileri gerek matematiğin dilinin gerekse gündelik dilin mantıksızlıklarından arınmanın bir yoludur. En genel anlamıyla biçimsel yöntemlerle biçimsel olmayan yöntemlerin birbirlerini destekleyerek kullanılması, gündelik bilim dilinde sunulan araştırmaların anlaşılabilmesi için de, bilim insanlarının ortaklaşa verdikleri kararların açıklanabilir olması için de yol göstericidir.

Aksiyomatik yöntem gündelik dilin mantıksızlıklarıyla başatmenin bir yolu olsa da olmasa da matematik felsefesinin mantıksızlıklarıyla başatmede doyurucu bir sonuçlandırıcılıktan uzaktır. Aritmetiğin temelleri bir mantığa dayanır mı; yoksa işin içinde vazgeçilmez sezgiler mi vardır, gibi sorular yüzyılı aşkın bir süredir tartışılmaya devam etmektedir. Gödel kanıtlamasının Hilbert'in aksiyomatik yaklaşımına çizdiği sınırlar biçimsel dizgelerde aksiyomlardan türetilmeyen doğrulukların varlığını ve bu varlık yüzünden de kuramların tutarlılık kanıtlamalarının çokça karmaşıklaştığını ve aritmetik gibi en yalın kuramlarda bile mekanik hesaplama kavramına denk uslamalar aracılığıyla matematiksel sezgi denilen şeyi aşan sonsuz uzunluklara vardığını göstermiştir. Bu da eğer matematik dilinin mantıksızlıklarıyla uğraşmaya devam etmek istiyorsak bunu ancak ve ancak aksiyomlaydan yola çıkarak yapılan kanıtlamaların karşı örneklerinin olup olmadığını mekanik hesaplamadan daha güçlü varsayımlardan yola çıkarak araştırabileceğimiz anlamına gelir. Bu yüzden matematiğin temellerindeki durum belki gündelik dilin mantıksızlığından bile daha karmaşık bir hal almıştır. Böylesi karmaşık bir halde ne yapmalı? Eleştirel etkinliklerimize biçmek istediğimiz etkin rolleri gündelik dilin mantıksızlığında nerede aramalı?

Kant'ı okuyan herkes sezgilerimizin bilgisel ve varoluşsal arka planının ne kadar karmaşıklaşabildiğini görür ya da hisseder. Kant'tan yola çıkarak süren arayışımız bu yüzden arı usun eleştirisinden eleştirel usun arılığına bir geçiş yolunun arayışıdır. Matematiksel mantığın özelleme kuralları bunu bir ölçüde başarmamızı sağlamıştır. Özelleme olarak sezgi düşünce deneysel bir yöntemdir. O halde mantığı da düşünce deneyleri yapmanın bilimi olarak tanımlayalım. Bu gündelik dilin mantıksızlığına yeni bir yorum getirmemize yardımcı olabilir. Mantıkta model kurmanın çeşitlemelerini gündelik dilin mantıksızlığına doğru genişletebilirsek ya da esnetebilirsek belki aradığımız mantıksal açıklamaları da bulabiliriz, gündelik dilin ve matematiksel dilin farklı her tür olanaklı karmaşıklığına rağmen...